

PRVA GLAVA

Trote su bile mlad plemićki rod. Njihovom rodonačelniku dodeljena je plemićka titula posle bitke kod Solferina. On je bio Slovenac. Sipolje – ime sela iz kojeg je poticao – postalo mu je plemićka titula. Sudbina ga je bila odredila da izvrši jedno izuzetno delo. Ali se on sam pobrinuo da ga potonja vremena izbrišu iz sećanja.

U bici kod Solferina komandovao je kao poručnik jednim pešadijskim vodom. Borba je već oko pola časa bila u punom jeku. Na tri koraka pred sobom video je bela leđa svojih vojnika. Prvi stroj njegovog voda je klećao, drugi je stajao. Svi su bili dobro raspoloženi i sigurni u pobedu. Bili su obilato nahranjeni i napojeni rakijom na račun i u čast cara, koji je od juče boravio na bojištu. Tu i tamo bi poneko ispadao iz stroja. Trota bi hitno uskočio u svaku pukotinu i zapucao iz ispuštenih pušaka poginulih ili ranjenih vojnika. Čas bi gušće zbijao proređene redove, čas bi ih opet razmicao, sav se pretvorivši u oko i uho, osmatrajući i osluškujući u svim pravcima. Usred praštanja pušaka, njegov izoštreni sluh uhvatio bi retke razgovetne komande kapetana. Njegovo oštro oko probijalo se kroz plavičastosivu maglu ispred neprijateljskih linija. Nikada ne bi pucao a da prethodno ne odabere metu, i svaki njegov metak bio je pogodak. Ljudi su osećali njegovu ruku i njegov pogled, čuli njegovu komandu i osećali se sigurnim.

Neprijatelj je napravio predah i prekinuo paljbu. Duž nepregledno duge linije fronta razlegla se komanda: „Prekini paljbu!“ Tu i tamo začulo bi se još škljocanje zatvarača, tu i tamo odjeknuo bi još pokoji pucanj, zakasneo i usamljen. Sivoplava magla između frontova malo se proredila. Odjednom se sve utišalo na podnevnoj toploti srebrnim oblacima prekrivenog sunca. Tada se između poručnika i leđa njegovih vojnika po-

javi car u pratnji dva generalštabna oficira. Upravo je hteo da prinese očima dogled, koji mu je pružio jedan od njegovih pratilaca. Trota je znao šta to znači: čak i ako se neprijatelj povlači, njegova zaštitnica je sigurno okrenuta prema Austrijancima, a onaj ko podiže dogled predstavlja metu vrednu da bude pogođena. A to je bio mladi car. Trota je osetio kako mu srce besomučno udara. Obuzet strahom zbog nepojmljive, neizmerne katastrofe koja bi zadesila njega samog, armiju, državu, pa i ceo svet, osećao je kako mu se leđi krv u žilama. Klecala su mu kolena. I večna pizma nižih oficira s bojišta na visoku gospodu iz generalštaba, koja o ljutoj stvarnosti nemaju pojma, nagnala je poručnika na postupak, koji je njegovo ime upisao u povesnicu njegovog puka. Obema rukama je zgrabio monarha za ramena i oborio ga na zemlju. Poručnik ga je zacelo suviše silovito zgrabio, jer se car odmah srušio. Pratioci se baciše preko oborenog. U tom trenutku, metak koji je bio namenjen carevom srcu prosvirao je poručnikovo levo rame. Dok se car podizao, poručnik se srušio. Posvuda, duž celog fronta, oglasilo se zbrkano i neravnomerno praštanje uplašanih i kao iz sna trgnutih pušaka. Car, pak, koga su njegovi pratioci nestrpljivo opominjali da napusti opasno mesto, uprkos svemu, nagnu se nad onesvešćenog poručnika, koji više ništa nije čuo, i upita ga kako se zove, jer mu je to nalagala njegova carska dužnost. Dojurili su pukovski lekar, jedan niži sanitetski oficir, i dva čoveka s nosilima, povijenih leđa i pognutih glava. Generalštabni oficiri oboriše prvo cara, a onda se i sami baciše na zemlju. „Ovamo poručnika!“ doviknuo je car pukovskom lekaru koji je bio bez daha.

Pucnjava se u međuvremenu opet smirila. I dok je kadet koji je uskočio na mesto ranjenog oficira zvonkim glasom pred vodom obznanjivao „Preuzimam komandu!“, Franjo Josif i njegovi pratioci se podigoše, sanitetlije su pažljivo položile poručnika na nosila, pritegle kaiše, pa se onda povukle u pravcu komande puka, gde se pod snežnobelim šatorom nalazilo najbliže previjalište.

Trotina leva ključna kost bila je smrskana. Zaglavljen neposredno ispod leve lopatice, metak je izvađen u prisustvu najviših vojnih zapovednika, uz divlje urlanje ranjenika, koga je bol probudio iz nesvesti.

Trota je nakon četiri nedelje ozdravio. Kada se vratio u svoj južnougarski garnizon, imao je čin kapetana, najviše odlikovanje: Orden Marije Terezije i plemićku titulu. Od tada se zvao kapetan Jozef Trota od Sipolja.

Činilo mu se kao da mu je sopstveni život bio zamenjen nekim drugim, novim životom, izrađen u nekoj radionici; svake noći, pre odlaska na počinak, i svakog jutra, pošto bi se probudio, ponavljao je sebi svoj novi čin i novi staleški položaj, pa bi stao pred ogledalo i uveravao samog sebe da je njegovo lice ono isto staro lice koje je i do sada imao. Činilo se kao da je novopečeni plemić, kapetan Trota – razapet između nespretne prisnosti kojom su njegovi drugovi pokušali da prevaziđu razliku koju je neshvatljiva sudbina odjednom postavila između njih i njega, i njegovih sopstvenih uzaludnih napora da se prema svima odnosi sa uobičajenom prostosrdačnošću – izgubio ravnotežu, te se osećao kao da je odsad pa do kraja života osuđen da se u tuđim čizmama kreće po uglačanom podu, praćen ogovaranjima i pogledima punim zazora. Njegov deda bio je još sitan seljak, njegov otac finansijski podoficir, a kasnije žandarmerijski narednik u južnom pograničnom području Monarhije. Otkako je na granici u sukobu s bosanskim krumčarima izgubio jedno oko, živeo je kao vojni invalid i čuvar parka u dvorcu Laksenburg, hranio labudove, potkresivao živicu, čuvao, uproleće, forziciju, a kasnije i zovu, od kradljivaca i stranih osoba i za blagih noći terao beskućnike i ljubavne parove sa skrovitih mračnih klupa. Sinu jednog podoficira čin običnog pešadijskog poručnika činilo se kao nešto sasvim prirodno i prikladno. Ali plemiću i odlikovanom kapetanu, koji je lebdeo u oblacima pod okriljem neobične i gotovo neugodne carske milosti, rođeni otac postao je odjednom stran, a odmerena ljubav koju je gajio prema starcu kao da je zahtevala drugačiji odnos i nov oblik opštenja između oca i sina. Poručnik nije video svoga oca već pet godina, ali mu je zato svake druge nedelje, pošto bi ga po večno nepromenjenom pravilu službe zapalo dežurstvo, uz oskudnu i titravu svetlost sveće, napisao kratko pismo; prethodno bi obišao stražarska mesta, upisao vreme obavljene smene straže, a u rubriku „Naročiti događaji“ energično i jasno upisao „Nikakvi“, čime je istovremeno odlučno odbacivana svaka mogućnost bilo kakvog naročitog do-

gađaja. Pisma su ličila jedno na drugo kao dozvole za odsustva i službene beleške, a bila su pisana na žućkastoj hartiji osmine jednog arka, prošarane drvenim žilicama, s naslovom „Dragi oče!“, na četiri prsta od gornjeg ruba i dva od levog. Svako pismo započinjalo je kratkim saopštenjem da je njegov pošiljalac dobrog zdravlja, našta bi se odmah nadovezivala i nada da je i njegov primalac takođe dobrog zdravlja, a završavalo se uvek istim rečima ispisanim desno dole, dijagonalno od naslova: S poštovanjem. *Vaš odani i zahvalni sin Jozef Trota, poručnik*. Ali kako sada, pošto – zahvaljujući višem činu – više ne obavlja staru dužnost izmeniti formu pisama utvrđenu za čitav vojnički život, i kako među stereotipne rečenice umetnuti neobična obaveštenja o novonastalim neobinim odnosima, koje zapravo još ni sam nije poimao? One tihe večeri kada je kapetan Trota prvi put posle ozdravljenja seo za bogato izrečkan i noževima dokonih vojnika izrovašen sto, s namerom da obavi svoju obaveznu prepisku, on uvide da nikada neće odmaći dalje od prvih reči „Dragi oče!“. Potom odloži jalovo pero na mastionicu i čupnu parčence drhtavog stenjka sveće kao da se od njegovog prigušenog svetla nada nekoj srećnijoj ideji i primerenim rečima, pa polako utonu u sećanja na detinjstvo, selo, majku i kadetsku školu. Posmatrao je džinovske senke koje su mali predmeti bacali na gole, plavo okrečene zidove i lako povijenu liniju sablje okačene kraj vrata, kroz čiji je balčak bila provučena tamna marama: osluškivao je neumornu kišu i njeno potmulo bubnjanje po limom presvučenoj prozorskoj dasci. Najzad je ustao, čvrsto rešen da poseti oca posle audijencije kod cara, na koju je trebalo da pođe za nekoliko dana da bi mu izrazio zahvalnost.

Nedelju dana potom, neposredno posle obavljene audijencije koja je trajala tačno deset minuta – deset minuta carske milosti koja se sastojala u onih deset ili dvanaest iz akata pročitanih pitanja, na koja se u stavu mirno moralo blago ali odsečno odgovoriti sa „Da, Vaše Veličanstvo!“ – odvezao se fijaakerom svome ocu u Laksenburg. Zatekao je oca u kuhinji svog službenog stana, u košulji zasukanih rukava, za besprekorno izglačanim stolom, na kome je ležala tamnoplava maramica sa crvenim rubom; pred njim je bila velika šolja kafe iz koje se naokolo širio ugodan miris. O rub stola bio je obešen čvorovi-

ma prošaran štap od crvenomrkog višnjevog drveta, koji se lagano ljuljuškao. Naborana i nabrekla kožna kesa svlaknastom krdžom ležala je poluotvorena pored dugačke lule od belog, smeđeg i žućkastog porcelana. Njene boje su se slagale sa očevim bujnim brkovima. Jozef Trota od Sipolja stajao je usred ove uboge i erarske prisnosti kao neki vojnički bog, s blistavom ešarpom, lakiranim čakom, koji je poput nekog crnog sunca blistao sopstvenim sjajem, u glatkim i sjajno uglacanim čizmama sa svetlucavim mamuzama, s dva reda sjaktavih dugmadi na uniformi, i uz to blagosloven nadzemaljskom moći Ordena Marije Terezije. Tako je, dakle, stajao sin pred ocem koji je polako ustajao, kao da je tim polakim ustajanjem želeo da neutrališe sjaj mladićeve pojave. Kapetan Trota poljubi oca u ruku, potom dublje pognu glavu, pa ga otac poljubi u čelo i u obraz. „Sedi!“, reče starac. Kapetan na to otkopča i skide delove svoje sjajne odore i sede.

„Čestitam!“, reče otac običnim glasom, s tvrdim nemačkim izgovorom Slovena pripadnika vojske. Suglasnici su iz njegovih usta zazvučali kao oluja, dok su poslednji slogovi delovali naglašeno otegnuto. Još pre pet godina sa sinom je govorio slovenački, iako je mladić razumeo tek pokoju reč, a sam nije bio u stanju da izgovori nijednu. Ali danas bi se starcu učinilo neprimerenim da progovori maternjim jezikom, jer bi to moglo izgledati kao da sebi dopušta suviše veliku prisnost sa sinom, koji se milošću sudbine i voljom cara uspeo toliko visoko; a kapetan je gledao u usne svoga oca kao da jedva čeka da čuje slovenačku reč kao nešto prisno i daleko iz nestalog zavičaja. „Čestitam, čestitam!“, ponavljao je narednik gromko. „U moje vreme to nije išlo tako brzo! U moje vreme nas je Radecki još muštrao!“ Zaista je sve gotovo! pomisli kapetan Trota. Između njega i njegovog oca isprečila se čitava planina vojnih činova. „Imate li još rakije, gospodine oče?“, upita on, kako bi ukazao na poslednji ostatak porodične pripadnosti. Pili su, nazdravljali su, pa su opet pili, a otac je posle svakog gutljaja stenjao, gubio se u beskrajnom kašljanju, postajao plavo-crven, pljuvao, da bi se postepeno smirio i potom počeo da priča svakojake dogodovštine iz sopstvenog vojničkog života, s nesumnjivom namerom da umanjí zasluge i karijeru svoga sina. Kapetan najzad ustade, poljubi oca u ruku, a otac njega u

čelo i obraz, pripasa sablju, stavi čako na glavu i pođe, duboko uveren da je oca video poslednji put u svom životu...

I zaista je bilo poslednji put. Sin je starcu i nadalje pisao uobičajena pisma, više nije bilo nikakvog vidljivog odnosa između njih dvojice – kapetan Trota se odvojio od dugog niza svojih slovenskih seljačkih predaka. S njim je započinjao nov rod. Okrugle godine kotrljale su se i prolazile jedna za drugom, ravnomerno i jednolično poput kotrljanja točkova. Shodno svom staleškom položaju, Trota se oženio ne baš odviše mladom, imućnom nećakom svoga pukovnika, kćerkom sreskog načelnika negde u zapadnoj Češkoj, s kojom je dobio jednog dečaka; on je uživao u jednoličnosti zdravog vojničkog života u malom garnizonu; svakog jutra bi izjahao na egzercir, a popodne bi s beležnikom u kafani igrao šah, navikavši se na svoj čin, na svoj staleški položaj, na ugled i na svoju slavu. Posedovao je prosečnu vojničku nadarenost, kojom je svake godine na manevrima izvodio uobičajene vežbe; bio je dobar suprug, sumnjičav prema ženama, nije se kockao, bio je dosta mrzovoljan, ali na poslu pravičan i zakleti neprijatelj svake laži, svakog nevineškog ponašanja, kukavičkog zaklanjanja iza drugih, slatkorečivog hvalisanja i slavloljubivih strasti. Bio je jednostavan i besprekoran kao i njegova konditna lista, i samo bi gnev, koji bi ga ponekad spopadao, poznavao ljudi otkrio da se i u duši kapetana Trote kriju mračni bezdani, u kojima snivaju bure i nepoznati glasovi bezimernih predaka. Kapetan Trota nije čitao knjige i potajno je sažaljevao svog sina, koji je morao da se nosi s pisljkom, tablicom i sunderom, hartijama, lenjirom i tablicom množenja, i koga su već čekali neizbežni udžbenici. Još je kapetan bio uveren da i njegov sin mora postati vojnik. Nije mu padalo na um da bi – od sada pa sve dok se rod ne bude ugasio – jedan Trota uopšte mogao da obavlja neki drugi poziv. Da je imao dva, tri, četiri sina – ali njegova žena je bila slabog zdravlja, pa su joj stalno bili potrebni lekari i razna lečenja, a trudnoća bi je dovela u životnu opasnost – svi bi postali vojnici. Tako je tada još razmišljao kapetan Trota. Govorkalo se o novom ratu, svakog dana je mogao da izbije. Staviše, činilo mu se gotovo izvesnim da mu je sudbinski predodređeno da pogine u nekoj bici. U svojoj jednostavnoj prostodušnosti, smatrao je smrt na bojnopolju

lju neophodnim sastavnim delom ratničke slave. Sve dok jednog dana, s nemarnom radoznalošću, nije uzeo u ruke prvu čitanku svoga sina, koji je upravo bio navršio pet godina, te je – zahvaljujući častoljubiju majke – posredstvom privatnog učitelja, prerano okusio nevolje koje sobom nosi škola. Kapetan pročita rimovanu jutarnju molitvu, već decenijama je bila ista, još je se uvek sećao. Pročitao je „Četiri godišnja doba“, „Lisicu i zeca“, „Kralja životinja“. A zatim pogleda u sadržaj i naiđe na naslov štiva koje se, kako se činilo, ticalo njega samoga, jer je naslov glasio: „Franjo Josif Prvi u bici kod Solferina“; čitao je i morao je da sedne. „U bici kod Solferina“ – stajalo je na početku – „naš car i kralj Franjo Josif dospelo je u veliku opasnost.“ – Tu se onda pominje i sam Trota. Ali kako i na koji način! – „Vladar se“ – stajalo je tu – „u žaru okršaja odmakao toliko daleko da su ga odjednom opkolili neprijateljski konjanici. U tom trenutku najveće opasnosti stvorio se tu kao rosa mlad poručnik na oznojenom riđanu, vitlajući sabljom. Eh, kako su samo pljuštali udarci po glavama i vratovima neprijateljskih konjanika!“ Pa dalje: „Jedno koplje probilo je grudi mladog junaka, ali većina neprijatelja bila je već potučena. S britkom sabljom u ruci, uspeo je mladi i neustrašivi monarh da odbije sve slabije napade. Tada je cela neprijateljska konjica bila zarobljena. A mladi poručnik – zvao se Jozef, vitez fon Trota – dobio je najviše odlikovanje koje naša otadžbina dodeljuje svojim junačkim sinovima: Orden Marije Terezije.“

Kapetan Trota, s knjigom u ruci, pođe u mali voćnjak iza kuće, gde se njegova žena bavila za blagih popodneva, pa je, bledih usana i sasvim tihim glasom, upita da li joj je poznato ovo bestidno štivo. Klimnula je glavom smeškajući se. „To je laž!“, povika kapetan i zavitla knjigu na vlažnu zemlju. „Pa to je za decu“, odgovori blago njegova žena. Kapetan joj okrenu leđa. Sav se tresao od besa kao nežni žbun na vetru. Žurnim korakom se uputi u kuću; srce mu je besomučno udaralo. Bilo je vreme za šah. On skide sa čiviluka sablju, besnim i snažnim trzajem opasa opasač, pa odlučnim i dugim koracima napusti kuću. Ko ga je video mogao je pomisliti da je pošao da uništi gomilu neprijatelja. Pošto je u kafani, ne progovorivši pri tom nijednu reč, dok su mu se na bledom niskom čelu ispod čekinjaste kratke kose ocrtavale četiri duboke bore, izgubio dve

partije šaha, on se, oborivši ljutitim pokretom ruke figure koje bučno zaklepetашe, obrati svom partneru: „Moram da se posavetujem s vama!“ – Muk. – „Mene su zloupotrebili“, započe on ponovo, zagledan pravo u blistava stakla beležnikovih naočara, da bi nakon nekoliko trenutaka shvatio da mu nedostaju reči. Trebalo je da ponese čitanku. Sigurno bi mu lakše palo objašnjenje sa onim neugodnim predmetom u ruci. „Kako su vas to zloupotrebili?“ upita beležnik. – „Ja nikada nisam služio u konjici“, nastavi Trota, smatrajući da je najbolje da tako započne svoje objašnjenje, mada je i sam uviđao da ga ova-ko sagovornik neće moći razumeti. „Tu ta bestidna piskarala pišu u knjigama za decu da sam dojezdio na riđanu, znojem oblivenom riđanu, da bih spasio monarha, pišu oni.“ – Beležnik je shvatio o čemu je reč. Njemu je to štivo bilo poznato iz knjiga njegovih sinova. „Preterujete, gospodine kapetane“, reče on. „Razmislite samo, ta to je za decu!“ Trota ga prestrašeno pogleda. U tom trenutku mu se učini da se ceo svet zavario protiv njega: pisci čitanki, beležnik, njegova sopstvena žena, njegov sin, učitelj. „Svi istorijski događaji“, reče beležnik, „drugačije se predstavljaju u školskim udžbenicima. Po mom mišljenju, tako i treba da bude. Deci su potrebni primeri koje mogu da razumeju i koji će im se urezati u pamćenje. A pravu istinu saznaće već kasnije!“ – „Platit!“ viknu kapetan i ustade. On se uputi u kasarnu, iznenadivši dežurnog oficira, poručnika Amerlinga, s nekom gospođicom u pisarnici finansijskog podoficira; sam pođe u obilazak straže, naredi da mu dođe narednik, pozva na raport dežurnog podoficira, sazva zbor cele čete i naredi da se u dvorištu izvede vežba s puškom. Izvršavali su naredbe posve smeteni i drhćući od straha. U svakom vodu nedostajalo je po nekoliko ljudi, koje nisu mogli da pronađu. Kapetan Trota naredi prozivku. „Odsutni sutra na raport!“, obrati se odsečno poručniku. Ljudi su, gotovo bez daha, izvodili vežbu s puškom. Škljocali su zatvarači, remenje je letelo napred-natrag, vrele ruke pljeskale su po hladnim metalnim cevima, snažni kundaci potmulo su udarali o meko tlo. „Puni!“, komandovao je kapetan. Vazduh je podrhtavao od šupljeg praska manevarskih metaka. „Pola sata vežbe salutiranja!“, komandovao je kapetan. Nakon deset minuta, izmenio je naredbu. „Klekni za molitvu!“ Smiren, osluškiavao je potmuli

udar tvrdih kolena o zemlju, šljunak i pesak. Još je bio kapetan, zapovednik svoje čete. Pokazaće on već tim piskaralima!

Danas nije pošao u kazino, čak nije hteo ništa da okusi, legao je da spava. Spavao je besano i duboko. Sledećeg jutra, za vreme oficirskog raporta, izložio je pred pukovnikom, kratko i jasno, svoju žalbu. Ona je dalje prosleđena. I tako je započeo hod po mukama kapetana Jozefa Trote, viteza od Sipolja, viteza istine. Potrajalo je više nedelja dok od Ministarstva rata nije stigao odgovor, kojim se saopštava da je žalba prosleđena Ministarstvu za obrazovanje i školstvo. I opet su prolazile nedelje dok jednog dana nije stigao ministrov odgovor. Taj odgovor je glasio:

*Vaše Visokoblakorodstvo,
mnogo poštovani gospodine kapetane!*

U odgovoru na žalbu Vašeg Visokoblakorodstva, koja se odnosi na štivo u čitanki broj petnaest autorizovanih čitanki za austrijske osnovne i građanske škole prema Zakonu od 21. jula 1864. godine, a koju su sastavili i izdali profesori Vajdner i Srdeni, gospodin ministar za školstvo slobodan je da Vašem Visokoblakorodstvu s poštovanjem skrene pažnju na okolnost da su štiva u čitankama od istorijskog značaja, naročito ona koja se tiču Njegovog Veličanstva, cara Franje Josifa, lično, kao i drugih članova vladarskog doma, saglasno ukazu od 21. marta 1840. godine, prilagođena uzrastu učenika i ostvarenju pedagoških ciljeva. Štivo broj petnaest, pomenuto u žalbi Vašeg Visokoblakorodstva, bilo je predočeno njegovoj ekselenciji, gospodinu ministru za školstvo lično, i on ga je lično odobrio za školsku upotrebu. I više iniže školske vlasti posebno nastoje da se učenicima Monarhije, primereno dečjem uzrastu, njihovoj mašti i patriotskim osećanjima budućih generacija, na prikladan način predstave herojska dela pripadnika armije, ne čineći to nauštrb verodostojnosti prikazanih događaja, ali izbegavajući pri tome suvoparnost u prikazivanju, dakle, način prikazivanja koji ne bi pogodovao razvijanju mašte i podsticanju patriotskih osećanja. U skladu sa ovim i sličnim razmatranjima, dole potpisani s poštovanjem moli Vaše Visokoblakorodstvo da blagoizvoli odustati od dalje žalbe.

Dopis je potpisao ministar za obrazovanje i školstvo. Pukovnik ga je predao kapetanu Troti i pri tome mu očinski rekao: „Batali tu stvar!“

Trota uze pismo i ne reče ništa. Nedelju dana kasnije zatražio je propisanim službenim putem audijenciju kod Njegovog Veličanstva, a tri nedelje kasnije stajao je, jednog prepodneva, u dvorcu, licem u lice, sa svojim vrhovnim vojnim komandantom.

„Vidite, dragi Trota!“, reče car. „Stvar je dosta neugodna. Ali pri tome nas dvojica ne prolazimo loše! Batalite tu priču!“

„Veličanstvo“, odvrati kapetan, „ali to je laž!“

„Mnogo se laže“, potvrdi car.

„Ja ne mogu, Vaše Veličanstvo“, procedi kapetan.

Car priđe bliže kapetanu. Monarh je bio jedva nešto viši od Trote. Gledali su se u oči.

„Moji ministri“, poče Franjo Josif, „moraju sami da znaju šta treba da rade. Ja moram da se oslonim na njih. Razumete li, dragi Trota?“ Pa, pošto je malo počutao, dodade: „Ispravice tu stvar! Videćete već!“ Audijencija je bila završena.

Otac je još bio živ. Ali Trota nije pošao za Laksenburg. Vratio se u garnizon i zatražio da ga otpuste iz armije.

Otpušten je u činu majora. Preselio se u Češku na malo imanje svoga tasta. Carska milost nije ga napustila. Nekoliko nedelja kasnije dobio je obaveštenje da je car blagoizvoleo da sinu svog spasioca, za troškove školovanja, iz svoje „privatne kase“, dodeli pet hiljada guldena. Istovremeno je Troti dodeljena titula barona.

Jozef Trota, baron iz Sipolja, primio je ove carske darove preko volje, gotovo kao uvredu. Rat protiv Prusa vođen je i izgubljen bez njega. Bio je mrzovoljan. Iznad slepoočnica počela je kosa da mu sedi, oči su mu izgubile sjaj, hod mu je postao lagan, ruke su mu otežale, a uz to je postao još ćutljiviji nego pre. Mada je bio čovek u najboljim godinama, izgledalo je kao da veoma brzo stari. Bio je izgnan iz raja jednostavnog verovanja u cara i vrlinu, istinu i pravdu, a tvrd u trpljenju i ćutanju, on je po svoj prilici spoznao da prepredenost obezbeđuje opstanak sveta, moć zakona i sjaj veličanstva. Zahvaljujući carevoj uzgred izraženoj želji, štivo pod brojem petnaest nestalo je iz školskih knjiga Monarhije. Ime Trota ostalo je zapisano

jedino u anonimnim analima pukovnije. Major je otada živeo kao nepoznati nosilac rano izgubljene slave, nalik na trenutnu senku koju neki skriveni predmet baca u veliki svet života. Na imanju svoga tasta bavio se kantom za zalivanje i baštenskim makazama, te je sada baron, poput svog oca u parku dvorca Laksenburg, obrezivao živicu i u proleće kosio travu, čuvao forziciju, i kasnije zovu, od razbojničkih ruku i stranih lica, zamenjivao natrule letve u ogradi novim, glatko izrendisanim, sređivao alat, svojeručno zauzdavao i sedlao dorate, obnavljao zardale brave na kapiji i vratima, stavljaio brižljivo izrezane drvene potpornje između oslabelih dovrataka koji su se krivilili, danima je ostajao u šumi loveći sitnu divljač, noćivao kod šumara, namirivao živinu, brinuo se o gnojivu i žetvi, voću i ukrasnom cveću, slugama i kočijašima. Kupovine je obavljao džimirjski i nepoverljivo, izvlačeći tankim prstima gvozdenjake iz neke kožne kese, koju bi onda ponovo gurnuo u nedra. Postao je mali slovenački seljak. Ponekad ga je još spopadala stara srdžba i tresla ga kao snažan vetar slabi grm. Tada bi umeo da udari slugu i konja u slabine, da treska vratima koja je sam bio namestio, pa preti nadničarima da će ih ubiti i smožđiti, da za ručkom besno odgurne tanjir, da posti i reži. S njim su živeli, u odvojenim sobama, njegova žena, koja je bila slaba i bolešljiva, dečak, koji je oca viđao samo za stolom, s tim što se onda to dešavalo još dva puta godišnje, kada bi se ocu pokazivala školska svedočanstva, na koja ovaj ne bi reagovao ni rečima pohvale ni rečima pokude, zatim tast, koji je veselo trošio i uživao svoju penziju; voleo je devojke, pa je po više nedelja umeo da ostane u gradu, jer je pomalo zazirao od svog zeta. Taj baron Trota je odista bio jedan mali, stari slovenački seljak. Još uvek je dva puta mesečno, kasno uveče, uz treperavu sveću, pisao ocu na žučkasto hartiji osmine tabaka, započinjući ga ustaljenim „Dragi oče!“, na četiri prsta od gornjeg ruba i na dva od levog. Veoma retko je dobijao odgovor.

Pomišljao je, doduše, baron ponekad da poseti svoga oca. Već je odavno čeznuo za narednikom, za oskudnom erarskom sirotinjom, za vlaknastom krdžom i domaćom rakijom. Ali sin je zazirao od izdataka, isto onako kao što su i njegov otac, njegov deda i njegov pradedo zazirali od izdataka i troškova. Međutim, sada je opet bio bliži onom invalidu u dvorcu

Laksenburg nego pre mnogo godina, kada je u svežem sjaju svog upravo stečenog plemstva sedeo u plavo okrećenoj kuhinji malog službenog stana i pio rakiju. Sa ženom nikada nije govorio o svom poreklu. Osećao je da bi kćer starije državne činovničke loze od jednog slovenačkog narednika razdvajala snebivljiva nadmenost. Otuda i nije oca pozivao u goste. A onda mu jednog dana – bio je vedar martovski dan, a baron je upravo gazio preko tvrdog grumenja uputivši se upravniku imanja – sluga donese pismo od uprave dvorca Laksenburg. Invalid je bio mrtav, bezbolno je izdahnuo u osamdeset prvoj godini. Baron Trota samo reče: „Pođi do gospođe baronice, neka mi se spakuje kofer, večeras putujem za Beč!“ Pošao je dalje, u kuću upravnika imanja, raspitivao se o setvi, govorio o vremenu, naložio da se poruče tri nova pluga, poručio veterinaru da dođe u ponedeljak, a babica još danas, zbog trudne služavke, pa na rastanku samo još reče: „Umro mi je otac. Biću tri dana u Beču!“, te nemarno pozdravi, na vojnički način samo jednim prstom, i ode.

Kofer mu je bio spakovan, konji su bili upregnuti, do železničke stanice trebalo je svega jedan čas vožnje. Halapljivo je pojeo sup u i meso. Potom se obrati ženi: „Ne mogu više! Moj otac je bio dobar čovek. Ti ga nikada nisi upoznala!“ Je li to bio oproštaj od pokojnika? Je li to bio izraz tuge za njim? „Ti ćeš poći sa mnom!“ reče on svom uplašenom sinu. Žena ustade da spakuje i sinovljeve stvari. Dok je ona na spratu bila zaukupljena pakovanjem, Trota reče sinu: „Sada ćeš videti svoga dedu!“ Dečak je podrhtavao i oborio glavu.

Kada su stigli, narednik je već ležao na odru, na katafalku u svojoj dnevnoj sobi, s nakostrešenim velikim brkovima, u tamnoplavoj uniformi s tri sjajne medalje na grudima, a uz njega su, pored osam sveća dugih po jedan metar, bdele dva njegova druga, dva invalida. Jedna ursulinka se molila u uglu kraj jedinog zastrtog prozora. Kada je Trota ušao, invalidi stadoše mirno. Na sebi je imao majorsku uniformu s Ordenom Marije Terezije; on kleknu, sin mu takođe kleknu podno nogu pokojnikovih, tako da ogromni đonovi pokojnikovih čizama behu tik pred dečakovim licem. Baron Trota prvi put u životu oseti oštar, jak ubod u predelu srca. Njegove male oči nisu se ovlažile suzama. Promrmljao je jedan, dva, tri očenaša, više iz

neke pobožne smetenosti, zatim ustade i nagnu se nad pokojnika, poljubi ga u ogromne brkove, mahnu invalidima i reče sinu: „Hajdemo!“

„Jesi li ga video?“, upita ga on napolju.

„Jesam“, odgovori dečak.

„On je bio samo žandarmerijski narednik“, reče otac, „ja sam caru u bici kod Solferina spasao život i tada smo dobili plemstvo.“ Dečak ništa ne odgovori.

Invalida su sahranili na malom groblju u Laksenburgu, i to na vojnom delu groblja. Šest drugova u tamnoplavim uniformama nosili su sanduk od kapele do groba. Major Trota, u paradnoj uniformi i sa čakom na glavi, držao je sve vreme ruku na ramenu svoga sina. Dečak je jecao. Tužna vojna muzika, bolno i monotono zapevanje sveštenika, koje bi se začulo kad god bi muzika načas utihnula, miris tamjana koji se blago širio naokolo, zadavali su dečaku neshvatljiv, mučan bol. A plotuni koje je iznad groba spalila jedna desetina protresli su ga svojom dugom i neumoljivom jekom. Ispaljeni su vojnički pozdravi za dušom pokojnika, koja je pošla pravo u nebo i zauvek iščezla s lica zemlje. Otac i sin krenuše nazad. Baron je putem sve vreme ćutao. Tek kada su sišli iz voza i popeli se u kola koja su ih čekala iza staničnog parka, major suvo reče: „Nemoj zaboraviti dedu!“

I baron se ponovo vratio svom uobičajenom svakodnevnom poslu. A godine su se nizale i kotrljale kao ravnomerni, spokojni, nemi točkovi. Narednik nije bio poslednji pokojnik kojeg je baron morao da sahrani. Prvo je sahranio svog tasta, nekoliko godina potom svoju ženu, koja je umrla iznenada, tiho i bez oprostaja, posle jake upale pluća. Svog dečaka je smestio u jedan internat u Beču, čvrsto odlučivši da njegov sin ne sme postati aktivni vojnik. Ostao je sam na imanju, u beloj prostranoj kući, u kojoj se još osećao dah pokojnice, razgovarao je samo sa šumarom, upravnikom imanja, slugom i kočijašem. Sve ga je ređe spopadao bes. Ali posluga je stalno osećala njegovu seljačku ruku, a njegovo gnevom nabijeno ćutanje pritiskalo je ljude kao kakav težak jaram. Zračio je nekom zlokobnom tišinom, kao pred buru. Dva puta mesečno primao je poslušna pisma od svog sina. Jednom mesečno odgovorio bi mu s dve kratke rečenice ispisane na sitnim, malim cedulja-

ma, zapravo marginama, koje bi odsekao s dobijenih pisama. Jednom godišnje, osamnaestog avgusta, na carev rođendan, odveo bi se u uniformi do najbližeg garnizonskog grada. Sin je dva puta godišnje dolazio u posetu: za vreme božićnih praznika i o letnjem raspustu. Za svako Badnje večer sin bi dobio po tri tvrda srebrna talira; svojeručnim potpisom bi morao da potvrdi njihov prijem, ali nikada nije smeo da ih ponese sa sobom. Taliri bi još isto večer bili pohranjeni u jednu kasicu u očevoj škrinji. Pored talira, tu su ležala i školska svedočanstva. Ona su svedočila o sinovljevoj marljivosti, njegovoj osrednjoj nadarenosti, koja se stalno kretala u granicama zadovoljavajućeg. Nikada dečak nije dobio neku igračku, nikada džeparac, nikada neku knjigu, izuzev propisanih školskih knjiga. Činilo se da mu ništa ne nedostaje. Imao je bistar, trezven i bezazlen um. Njegova mašta skromnih dometa nije znala ni za kakve želje, izuzev za to da što je moguće pre prođu godine školovanja.

Imao je osamnaest godina, kada mu je otac na Badnje večer rekao: „Ove godine više nećeš dobiti tri talira! Možeš sebi iz kasicke, uz potvrdu, da uzmeš devet talira. Budi oprezan s devojkama! Većina ih je bolesna!“ A onda, posle izvesnog vremena, dodade: „Odlučio sam da postaneš pravnik. Do tada imaš još dve godine. Za vojsku još ima vremena. To može da se odloži dok ne završiš studije.“

Mladić poslušno primi onih devet talira, kao što je poslušno saslušao i očevu želju. Retko je bivao s devojkama, pažljivo ih je odabirao, a kad je o letnjem raspustu došao kući, imao je još šest talira. Zamolio je oca da mu dozvoli da dovede jednog prijatelja.

„Dobro“, reče major malo začuđen. Prijatelj je stigao s malo prtljaga, ali je sa sobom doneo pozamašan sanduk sa slikarskim priborom, što se domaćinu nije mnogo dopalo. „On slika?“, zapita stari. – „Veoma lepo!“, odgovori Franc, njegov sin. – „Samo da mi ne izbrlja kuću! Neka slika napolju, u prirodi!“ – Gost je, doduše, radio napolju, ali nije slikao prirodu. Radio je, po sećanju, portret barona Trote. Svakog dana bi za trpezom pomno posmatrao crte lica svog domaćina.

„Što me tako netremice posmatra?“, upita baron. Oba momka pocrveneše i oboriše pogled na stolnjak. Portret je

ipak bio dovršen, pa je na rastanku, uokviren, uručen starome. Ovaj ga je zamišljeno posmatrao i pri tom se smeškao. Okrenuo ga je kao da bi na poleđini hteo da nađe neke pojedinosti koje su na prednjoj strani mogle biti izostavljene; držao ga je prema prozoru, potom malo podalje od očiju, zatim se posmatrao u ogledalu, upoređivao se s portretom, i najzad rekao: „Gde bi ga trebalo obesiti?“ Bila je to posle niza godina prva radost koju je doživeo. „Možeš svom prijatelju da pozajmiš novac, ako mu ustreba“, reče on tiho Francu. „Samo se vi i nadalje dobro slažite!“ To je bio i jedini portret starog Trote koji je ikada urađen. Portret je visio u dnevnoj sobi njegovog sina, a potom je zaokupljao maštu i njegovog unuka ...

A taj portret je još nekoliko nedelja držao majora u posebnom raspoloženju. Čas ga je vešao na ovaj, čas na onaj zid, posmatrajući sa sujetnom samodopadljivošću svoj moćni, istureni nos, svoje blede i tanke usne sizbrijanim nausnicama, svoje koščate jagodice, koje su se poput brežuljaka uzdizale ispred malih crnih očiju i svoje nisko, veoma naborano čelo natkriljeno kratko ošišanom, čekinjavom i nakostrešenom kosom. Tek je sada upoznao svoje lice; ponekad je sa njim vodio nemi dijalog. Ono je u njemu probudilo do sada nepoznate misli, sećanja, neuhvatljive senke sete, koje su se brzo rasplinjavale. Taj portret mu je bio potreban da shvati svoju ranu ostarelost i svoju veliku usamljenost; s tog islikanog platna pohrlili su mu u susret – samoća i starost. „Je li to uvek bilo tako?“, upitao bi se. „Zar baš uvek tako?“

Bez neke posebne namere, uputio bi se s vremena na vreme na groblje, na grob svoje žene, dugo bi posmatrao sivo postolje i snežnobeli krst, datum rođenja i smrti, pa bi izračunao da je rano umrla, a uz to bi sebi priznao da više ne može tačno da je se seti. Zaboravio je, na primer, njene ruke. Setio bi se „kina-vina“, leka koji je godinama uzimala. A njenog lica? Zastvorenih očiju još je i mogao da dozove njen lik, ali bi on ubrzo iščezao, brzo bi se rasplinuo u crvenkastim krugovima sumraka. U kući i na imanju je postao blag, ponekad bi pogladio nekog konja, tu i tamo bi se nasrne šio kravama, češće nego do sada popio bi rakiju, pa je čak jednog dana, mimo uobičajenog reda, napisao sinu jedno kratko pismo. Ljudi su počeli da ga pozdravljaju sa smeškom, a on bi ljubazno odgovorio klima-

njem glave. Stiglo je leto, pa su s raspustom prispeli njegov sin i sinovljev prijatelj; stari se sa obojicom odvezao u grad, gde ih je poveo u jednu gostionicu; on je popio nekoliko gutljaja šljivovice a momcima je naručio obilan obed.

Sin je završio prava. Sada je češće dolazio kući, motao se uokolo po imanju i jednog dana se u njemu probudi želja da sam upravlja njime i da digne ruke od pravničke karijere. On to saopšti ocu. Major na to reče: „Sada je za to kasno. Ti nikada nećeš postati ni seljak ni gazda. Bićeš dobar činovnik i ništa više!“ Time je stvar bila svršena. Sin je postao upravni činovnik, sreski načelnik u Šleziji. Ako je ime Trota i bilo nestalo iz autorizovanih školskih udžbenika, ono nije bilo nestalo iz tajnih akata viših državnih vlasti, a onih pet hiljada talira, koje je car milostivo darovao, osigurali su činovniku Troti stalnu blagonaklonu brigu i potporu nepoznatih viših mesta. Brzo je napredovao u službi. Dve godine pre nego što je imenovan za sreskog načelnika, major je umro.

Iza sebe je ostavio neočekivan testament. Pošto je uveren – stajalo je u testamentu – da njegov sin ne bi bio dobar i uspešan poljoprivrednik, a pri tom se nada da će Trotini, zahvalni caru na njegovoj stalnoj milosti, u državnoj službi doći do ugleda i časti, i da će u životu biti srećniji od njega, sastavljača ovog testamenta, odlučio je da u znak sećanja na svog pokojnog oca, imanje koje mu je pre mnogo godina oporukom prepisao njegov gospodin tast, sa svom pokretnom i nepokretnom imovinom, zavešta Zadužbini za vojne invalide, pri čemu uživaoci ovog zaveštanja ne bi imali nikakvu drugu obavezu izuzev te da zaveštaoca sahrane što je moguće skromnije na groblju na kojem je sahranjen i njegov otac, i to ako je moguće u njegovoj neposrednoj blizini. On, zaveštalac, moli da se izbegne svaka pompa. Gotovina kojom raspolaže, petnaest hiljada fiorina s kamatama, uložena kod banke „Efrusi“ u Beču, kao i sve ostalo, novac koji se nalazi u kući, srebrnina i stvari od bakra, kao i prsten, časovnik i lanac pokojne majke, pripadaju zaveštačevu sinu jedincu, baronu Francu fon Trota od Sipolja.

Jedan bečki vojni orkestar, jedna pešadijska četa, predstavnik viteškog reda nosilaca Ordena Marije Terezije, predstavnik južnougarske pukovnije, kojoj je ovaj skromni junak

pripadao kao major, svi vojni invalidi sposobni za marš, dva činovnika dvorske i carske kancelarije, jedan oficir vojne kancelarije i podoficir s Ordenom Marije Terezije na crnom jastučiću, sačinjavali su zvaničnu pogrebnu povorku. Franc, njegov sin, tanak i odeven u crno, išao je sam za kovčegom. Vojna muzika svirala je onaj isti marš koji se svirao i na dedinom pogrebu. Salve koje su ovog puta ispaljene bile su snažnije i duže su odjekivale.

Sin nije plakao. Niko nije plakao za pokojnikom. Sve je proteklo bez suza i svečano. Na grobu niko nije govorio. U blizini žandarmerijskog narednika ležao je major baron von Trota od Sipolja, vitez istinoljubivosti. Postavljen mu je jednostavan vojnički nadgrobni spomenik, na kome je, pored imena, čina i pukovnije kojoj je pripadao, tankim crnim slovima bio uklesan njegov gordi nadimak: „Junak od Solferina“.

Pokojnik nije mnogo toga ostavio iza sebe – nadgrobni spomenik, zaboravljena slava i portret, to je bilo gotovo sve. Tako seljak u proleće prođe njivom, a posle, u leto, tragove njegovih koraka zamete blagosloveno žito koje je posejao. Još iste nedelje carsko-kraljevski viši komesar von Trota od Sipolja primi pismo sa izrazima saučešća od Njegovog Veličanstva, u kojem se dva puta pominju „nezaboravne zasluge“ upokojenog majora.

DRUGA GLAVA

Na celom području divizije nije bilo boljeg vojnog orkestra od onog koji je imala pešadijska pukovnija br. deset u malom sreskom gradu V. u Moravskoj. Njegov kapelnik pripadao je onom soju austrijskih muzičara koji su, zahvaljujući dobrom pamćenju i živoj potrebi da se stare melodije variraju na nov način, bili u stanju da svakog meseca komponuju po jedan marš. Svi marševi ličili su, kao i vojnici, jedan na drugi. Većina ih je započinjala pravim kovitlacem od bubnjanja, da bi se po-